

การสังเคราะห์งานวิจัยด้วยโปรแกรม ATLAS.ti ด้านการส่งเสริมความเข้มแข็ง
ของครอบครัวเชิงพุทธ ระหว่างปี พ.ศ. 2558-2564
Research Synthesis with ATLAS.ti Software on the Promotion of the
strength of Buddhist families during the year 2015-2021

มานพ นักการเรียน*, ดร.พินโย พรหมเมือง**, บานชื่น นักการเรียน***,
วิญญู กิณะเสน****, ฉัฐศุภางค์ สารมาศ*****

Manop Nakkannan*, Pinayo Prommuang**, Banchuen Nakkannan***,
Winyou Kinasen****, Chatsuphang Saramart*****

อาจารย์ประจำ*, อาจารย์ประจำหลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและนวัตกรรมการ
จัดการเรียนรู้**, อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง***, อาจารย์ประจำ
หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา****, นักวิจัย*****

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University, Sirindhornrajavidyalaya Campus

มหาวิทยาลัยศรีปทุม วิทยาเขตขอนแก่น

Sripatum University, KhonKaen Campus

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างข้อสรุปจากการสังเคราะห์
งานวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ กำหนดเกณฑ์การคัดเลือกงานวิจัย คือ
เป็นงานวิจัยที่ตีพิมพ์ในฐานข้อมูล Thai Journal Online (Thaijo) และเผยแพร่ภายในระยะเวลา 6 ปี คือ
ระหว่างปี พ.ศ. 2558-2564 ได้งานวิจัยที่นำมาวิเคราะห์ จำนวน 10 เรื่อง การสังเคราะห์งานวิจัยใช้
เทคนิคการวิเคราะห์คำหลักโดยใช้โปรแกรม ATLAS.ti ช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิจัย พบว่า การส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ มี 5 องค์ประกอบ คือ การ
พึ่งตนเองได้, สัมพันธภาพ, ทูทางสังคม, บทบาทหน้าที่ของครอบครัว และการรับมือกับภาวะเสี่ยงและ
ภาวะยากลำบากได้ มีความสัมพันธ์กับปัจจัย 6 ประการ คือ การวางแผนสร้างชีวิตครอบครัวตามหลักสม
ชีวิธรรม 4 และฆราวาสธรรม 4, การดำเนินชีวิตของคนในสังคมตามหลักสังคหวัตถุ 4 และทศ 6, การ
ปฏิสัมพันธ์ที่ดีของคนในครอบครัว (ความสามัคคี) ตามหลักสาราณียธรรม 6, การบริหารทรัพย์สินตาม
หลักโภควิภาค 4, การสร้างความมั่นคงในครอบครัวตามหลักภาวนา 4 มงคล 38 และคิปปิปฏิบัติ และการ
ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนตามหลักปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ (ปรโตโฆสะและโยนิโส
มนสิการ) พรหมวิหาร 4 และไตรสิกขา นอกจากนี้ การส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธเป็น
ส่วนย่อยของการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: ความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ, การวิจัยเอกสาร, การวิเคราะห์คำหลัก

Abstract

This article was a documentary research. The objective was to generate conclusions from the synthesis of research on strengthening the Buddhist families. It was determined by the research selection criteria, namely, a research published in the Thai Journal Online (Thaijo) database and published within a period of 6 years, i.e. during the year 2015-2021. There were 10 analyzed researches. A Research synthesis applied domain analysis techniques by using ATLAS.ti Software in helping in data analysis.

The results of the research were revealed that promoting the strength of Buddhist families had 5 components : self-reliance (9), relationships (5), social capital (5), family roles (3) and coping with risk and hardship (2). It was related to 6 factors : family life planning according to Samajividhamma 4 and Garāvāsadhamma 4 (3), the way of life of people in society according to Sangahavatthu 4 and Thit 6 (2), Good interactions with family members (Unity) according to Sāraṇīyadhamma 6 (1), Asset management according to Bhogavibhāga 4 (1), Building security in the family according to Bhāvanā 4, Mangala 38 and Ghipatibat (1) and moral and ethical instillation in children and youth according to the principles of Righteousness 2 (Paratoghosa and Yonisomanasikan), Brahmavihāra 4 and Trisikkhā (1). Therefore, It was a subset of improving people's quality of life and the propagation of Buddhism.

Keywords: the strength of Buddhist families, Documentary Research, Domain analysis

บทนำ

ครอบครัวเป็นสถาบันหลักและเป็นพื้นฐานแรกในการพัฒนาคุณภาพคน ถือได้ว่าเป็นหน่วยย่อยที่เล็กที่สุดของสังคม แต่มีความสำคัญที่สุด เนื่องจากครอบครัวทำหน้าที่หล่อหลอมและขัดเกลาความเป็นมนุษย์ให้แก่สมาชิกของครอบครัว เป็นพลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติต่อไป (<<http://stat.thaifamily.in.th/file/StatThaifamilyManual.pdf>> (23 เมษายน 2557) องค์การสหประชาชาติได้กำหนดให้ “ปี พ.ศ. 2537 เป็นปีครอบครัวสากล (1994 International Year of the Families)” ซึ่งได้กระตุ้นให้ทั่วโลกเห็นความสำคัญของครอบครัว รวมทั้งในการประชุมระหว่างภูมิภาคขององค์การสหประชาชาติด้านครอบครัวที่กรุงบราซิลาว่า ประเทศสโลวาเกีย เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2538 ได้กำหนดให้มีการดำเนินการต่อไปเกี่ยวกับการพัฒนาครอบครัว โดยกำหนดให้วันที่ 15 พฤษภาคมของทุกปี เป็นวันครอบครัวสากล เพื่อเป็นการสังเกตการณ์เฝ้าระวังและติดตามสถานการณ์ครอบครัวทั่วโลก ส่วนในประเทศไทยได้มีการตระหนักและให้ความสำคัญต่อสถาบันครอบครัว โดยคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2533

จากข้อมูลการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือน พ.ศ. 2562 สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2562 : หน้า ค) พบว่า ในปี พ.ศ. 2562 มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น จำนวน 21.58 ล้านครัวเรือน มีจำนวนสมาชิกเฉลี่ยประมาณ 3.14 คนต่อครัวเรือน จากรายงานข้อมูลสถานการณ์ด้านความรุนแรงในครอบครัว ปี พ.ศ. 2560 พบว่า มีจำนวนเหตุการณ์ความรุนแรงในครอบครัวที่เข้าสู่กระบวนการตามพระราชบัญญัติฯ ที่บันทึกในเว็บไซต์ www.violence.in.th ของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว มีจำนวนทั้งสิ้น 1,200

ราย เป็นคดีจำนวน 289 เหตุการณ์และไม่เป็นคดี จำนวน 911 เหตุการณ์ และจากรายงานผลการสำรวจสถานการณ์ความเข้มแข็งของครอบครัว ปี พ.ศ. 2561 ของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว พบว่า มีค่าดัชนีความเข้มแข็งของครอบครัวในภาพรวมของครอบครัวไทยเท่ากับ 85.04 คะแนน ซึ่งถือว่าผ่านเกณฑ์มาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง โดยมีครอบครัวที่มีค่าดัชนีความเข้มแข็งของครอบครัวผ่านเกณฑ์ฯ ร้อยละ 89.50 (<<http://www.personnel.ops.go.th/>> (1 กันยายน 2565))

กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2563 : 14) ได้จัดทำแผนปฏิบัติการด้านครอบครัว ระยะที่ 1 พ.ศ. 2563 - 2565 เพื่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือ เพื่อให้ครอบครัวมีชีวิตที่เป็นสุขและปราศจากความรุนแรง สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยมีอาชีพสุจริตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง สามารถเลี้ยงลูกให้มีความสุขและมีพัฒนาการรอบด้านที่เหมาะสมตามวัย ครอบครัวเป็นพลังสร้างสังคมที่มีคุณภาพ ลดปัจจัยเสี่ยงและสภาพแวดล้อมที่เป็นอันตรายและบั่นทอนครอบครัว พร้อมทั้งเพิ่มปัจจัยเกื้อหนุน และสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ครอบครัว จัดบริการที่เหมาะสมแก่ครอบครัวที่มีปัญหาจนสามารถกลับคืนสู่สภาวะปกติ ซึ่งการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวด้านต่าง ๆ เช่น การพึ่งตนเองได้ของครอบครัว สัมพันธภาพระหว่างคนในครอบครัว การรับมือกับภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากได้ในยุควิถีชีวิตแบบใหม่ เป็นต้น ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์หรือการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน เพื่อให้ประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง จำเป็นต้องมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปบูรณาการ ได้แก่ หลักสมชิวิธรรม 4 เพื่อเป็นการวางแผนสร้างชีวิตครอบครัว หลักสารณียธรรม 6 เพื่อเป็นการปฏิสัมพันธ์ที่ดีของคนในครอบครัว หลักทศ 6 เพื่อเป็นการดำเนินชีวิตของคนในสังคม หลักโภควิภาค 4 เพื่อเป็นการบริหารทรัพย์สิน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาควรใช้ครอบครัวเป็นฐานสำคัญเพื่อให้มีการปลูกฝังหลักคุณธรรมต่าง ๆ เช่น ความกตัญญูกตเวที ความมีระเบียบวินัย ความสามัคคี ความสงบเรียบร้อยของสังคม ความสำเร็จแห่งชีวิต ตลอดจนกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น การไหว้พระสวดมนต์ การทำบุญตักบาตร การเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาแก่เด็กและเยาวชน

ในช่วง 6 ปีที่ผ่านมา คือ พ.ศ. 2558-2564 มีงานวิจัยหลายเรื่องที่ศึกษาเกี่ยวกับการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ ซึ่งคณะผู้วิจัยเลือกฐานข้อมูล Thai Journal Online (Thaijo) เนื่องจากว่าเป็นฐานข้อมูลที่รวบรวมงานวิจัยที่มีคุณภาพและผ่านการตรวจสอบจากบรรณาธิการและผู้ทรงคุณวุฒิเป็นที่เรียบร้อยแล้ว หากงานวิจัยเหล่านั้นได้ถูกสังเคราะห์อย่างดี จะสามารถนำผลจากการสังเคราะห์งานวิจัยนั้นมาใช้ในการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธได้อย่างถูกต้องทิศทาง และเป็นการศึกษาวิจัยที่มีประสิทธิภาพ คือ ใช้เวลาในการศึกษาวิจัยในระยะเวลาช่วงสั้น ๆ และมีต้นทุนที่ต่ำมากในการดำเนินการวิจัย ในการสังเคราะห์งานวิจัยนี้ คณะผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ คือ การวิเคราะห์คำหลัก (Domain analysis) เป็นการจัดกลุ่มคำให้อยู่ร่วมกันโดยอาศัยข้อค้นพบจากงานวิจัยที่ได้คัดสรรมา ซึ่งวิธีนี้เปรียบเหมือนกับการวิเคราะห์องค์ประกอบในงานวิจัยเชิงปริมาณ (Factor analysis) เป็นการจัดตัวแปรย่อยให้อยู่ภายใต้องค์ประกอบเดียวกัน (เอื้อมพร หลิวเจริญ, 2555 : 18) เมื่อได้คำหลักแล้ว คณะผู้วิจัยได้สร้างความสัมพันธ์ของคำหลักโดยใช้แนวคิดการสร้างความสัมพันธ์ของ Spradley (Onwuegbuzie, Leech, and Collins, 2012 : 20) จากนั้น จึงได้สร้างข้อสรุปผลการวิจัย โดยพิจารณาจากการสร้างความสัมพันธ์

ด้วยเหตุนี้ คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิจัยเพื่อสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์คำหลักโดยใช้โปรแกรม ATLAS.ti เพื่อสร้างข้อสรุปจากผลการวิจัยต่าง ๆ ให้ครบถ้วนสมบูรณ์ เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ ซึ่งจะส่งผลดีทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน และเป็นประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยมีครอบครัวเป็นฐาน นอกจากนี้ ยังเป็นมิติใหม่ของการวิจัยเชิงเอกสารที่นำเทคโนโลยีมาใช้ในการสังเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ และได้ข้อสรุปที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อสร้างข้อสรุปจากการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการสังเคราะห์งานวิจัยด้วยการวิเคราะห์คำหลัก (Domain analysis) นี้ คณะผู้วิจัยได้ประยุกต์วิธีการวิเคราะห์คำหลักของ Spradley (Onwuegbuzie, Leech, and Collins, 2012 : 17-20) มี 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การคัดสรรงานวิจัยด้านการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ จากฐานข้อมูล Thai Journal Online ซึ่งผู้วิจัยเลือกฐานข้อมูล Thai Journal Online เนื่องจากว่าเป็นฐานข้อมูลที่รวบรวมงานวิจัยที่มีคุณภาพและผ่านการตรวจสอบจากบรรณาธิการและผู้ทรงคุณวุฒิเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ที่เผยแพร่ภายในระยะเวลา 6 ปี คือ ระหว่างปี พ.ศ. 2558-2564 จำนวน 10 เรื่อง ดังนี้

1. วสมน ทิพนีย์ (2558) ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “การแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวตามแนวพุทธธรรม”
2. อานุรักษ์ สาแก้ว (2560) ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบพฤติกรรมเชิงพุทธของครอบครัวในสังคมไทย”
3. พระมหาไพฑูรย์ ปภสฺสโร (ไชยกุล) สีน งามประโคน และอุทัย สติมัน (2561) ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “รูปแบบเครือข่ายองค์กรการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย”
4. พระครูอุดมจันทวรรณ (อุตฺตโม) (2561) ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการของประชาชนในจังหวัดบุรีรัมย์”
5. วิญญู กิณะเสน, วัฒนา จินดาวัฒน์, เพ็ญศรี บางบอน และจิตตินันท์ วุฒิกร (2561) ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “การเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวตามหลักทศ 6 ของประชาชนในเขตปริมณฑล เพื่อให้ครอบครัวมีความสุข”
6. วณูดา ลลิตธนภัทร (2562) ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “การปลูกฝังคุณธรรมเชิงพุทธในเด็กและเยาวชนไทยผ่านการจัดการศึกษาโดยครอบครัว”
7. อนันต์ อุปสอด และอณิษฐา หาญภักดีนิยม (2563) ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “ศึกษากระบวนการเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัวตามแนวพุทธจิตวิทยาดูแลบูรณาการ”
8. พระครูพิสนธ์กิจจาทร (เทิดทูน ธมฺมกาม/เชื้อเงินเดือน) (2563) ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาสถาบันครอบครัวไทยเชิงพุทธบูรณาการบนฐานพุทธธรรม”

9. วัณณะ กัลยาณพัฒนกุล, พระครูนิรมิตสังฆกิจ, พระครูสมุห์ณรงค์ โฆสิตธมโม, อานนท์ เมธีวรรณ และสุวรรณ ฐาสิม (2564) ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “หลักธรรมและหลักการเสริมสร้างความมั่นคงในครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา”

10. มนัสนันท์ ประภัสสรพิทยา, กมลาศ ภูวนาธิพงศ์, วิชชุดา จิตติโชติรัตน และอำนาจ บัวศิริ (2564) ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “โปรแกรมพัฒนาชีวิตสำหรับครอบครัวตามหลักพุทธจิตวิทยา”

ขั้นตอนที่ 2 วิเคราะห์คุณลักษณะงานวิจัย ดัดแปลงแบบประเมินมาจาก กัตติกา ธนะขำ จิราพร เกศพิชญวัฒนา และชนกพร จิตปัญญา (2553 : 63) ซึ่งประกอบด้วย 2 ด้าน คือ ด้านคุณลักษณะทั่วไปของงานวิจัย ได้แก่ ปีที่ทำวิจัย สถาบันอุดมศึกษา และสถานภาพของผู้ทำวิจัย และด้านวิธีวิทยาการวิจัย ได้แก่ กลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูล และประเภทงานวิจัย

ขั้นตอนที่ 3 จัดกลุ่มค่าตามคุณลักษณะของงานวิจัย แปลงเป็นตัวเลข และนำเสนอในรูปแบบของความถี่ ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้โปรแกรม ATLAS.ti (S. Friese, 2010) ช่วยในการนับจำนวนค่า

ขั้นตอนที่ 4 สร้างข้อสรุปที่ได้จากการศึกษาผลการวิจัย โดยการโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของผลการวิจัยโดยใช้โปรแกรม ATLAS.ti (พินโย พรหมเมือง, 2564) ในขั้นตอนนี้ คณะผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้เทคนิคการสร้างทฤษฎีจากข้อมูลของ Patton (วรลักษณ์ ชูกำเนิด เอกรินทร์ สังข์ทอง และชวลิต เกิดทรัพย์, 2557 : 126) ได้ 3 ขั้น ดังนี้

ขั้นที่ 1 อ่านผลการวิจัยอย่างละเอียดจนเข้าใจประเด็นหลัก ๆ

ขั้นที่ 2 แยกข้อมูลเป็นหมวดหมู่และให้รหัส

ขั้นที่ 3 เชื่อมโยงหาความสัมพันธ์ของข้อมูล

ต่อจากนั้น ได้สรุปและเขียนรายงานผลการวิจัย/บทความวิจัยเพื่อส่งตีพิมพ์ในวารสารวิชาการที่มีผู้ประเมินอย่างน้อย จำนวน 3 คน

ผลการวิจัย

การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ ระหว่างปี พ.ศ. 2558-2564 ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ตีพิมพ์ในฐานข้อมูล Thai Journal Online (Thaijo) จำนวน 10 เรื่อง ได้ใช้เทคนิคการวิเคราะห์คำหลักโดยใช้โปรแกรม ATLAS.ti มีผลการวิจัยทั้งในส่วนคุณลักษณะทั่วไปของงานวิจัยและการสังเคราะห์งานวิจัย ดังนี้

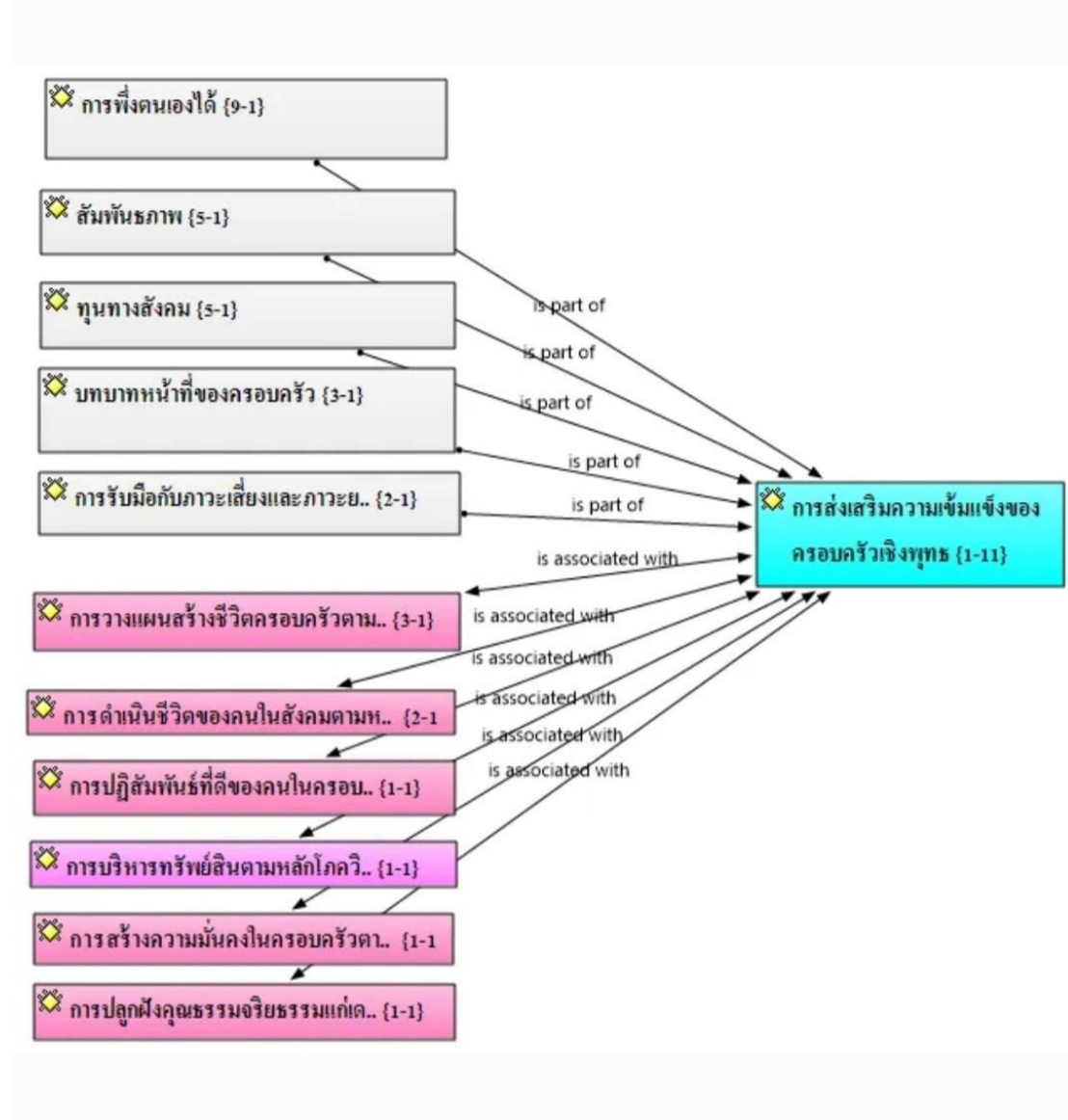
1. คุณลักษณะทั่วไปของงานวิจัย พบว่า งานวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ มีจำนวน 10 เรื่อง ปีที่ทำวิจัยส่วนใหญ่ อยู่ในปี พ.ศ. 2561 รองลงมาคือปี พ.ศ. 2563 และปี พ.ศ. 2564 โดยให้ความสนใจศึกษาผู้ให้ข้อมูลที่เป็นประชาชนมากกว่าพระสงฆ์ ประเภทงานวิจัยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก สังเกตการณ์ และสนทนากลุ่มย่อย กลุ่มที่ให้ความสนใจในการศึกษา คือ นักศึกษาให้ความสนใจศึกษามากกว่าอาจารย์ในสถาบันการศึกษา และสถาบันการศึกษาที่สนใจในการศึกษา คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลางรองลงมาคือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาฯ วิทยาเขตนครสวรรค์ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 คุณลักษณะทั่วไปของงานวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ

คุณลักษณะงานวิจัย		จำนวน (เรื่อง)
ปีที่ทำวิจัย	2558	1
	2560	1
	2561	3
	2562	1
	2563	2
	2564	2
กลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูล	พระสงฆ์	4
	ประชาชน	9
ประเภทงานวิจัย	เชิงคุณภาพ	7
	แบบผสมวิธี	3
สถานภาพผู้วิจัย	นักศึกษา	6
	อาจารย์	4
เครื่องมือวิจัย	แบบสอบถาม	3
	แบบสัมภาษณ์เชิงลึก สังเกตการณ์ และสนทนากลุ่มย่อย	9
สถาบัน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง	1
	มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง	1
	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ส่วนกลาง	1
	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เขตนครสวรรค์	2
	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เขตสิรินธร ฯ	1
	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง	4

2. การสังเคราะห์งานวิจัย พบว่า การส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ มีองค์ประกอบ 5 ประการ คือ การพึ่งตนเองได้ (9), สัมพันธภาพ (5), ทุนทางสังคม (5), บทบาทหน้าที่ของครอบครัว (3) และการรับมือกับภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากได้ (2) มีความสัมพันธ์กับปัจจัย 6 ประการ คือ การวางแผนสร้างชีวิตครอบครัวตามหลักสมชีวิตธรรม 4 และฆราวาสธรรม 4 (3), การดำเนินชีวิตของคนในสังคมตามหลักสังคหวัตถุ 4 และศีล 6 (2), การปฏิสัมพันธ์ที่ดีของคนในครอบครัวตามหลักสาราณียธรรม 6 (1), การบริหารทรัพย์สินตามหลักโภควิภาค 4 (1), การสร้างความมั่นคงในครอบครัวตามหลักภาวนา 4 มงคล 38 และคิปปิปฏิบัติ (1) และการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนตามหลักปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ 2 (ปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ) พรหมวิหาร 4 และไตรสิกขา (1) นอกจากนี้ การส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธเป็นส่วนย่อยของการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

แผนภาพที่ 1 องค์ประกอบและความสัมพันธ์เกี่ยวกับการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ

หมายเหตุ : เลขตัวหน้า หมายถึง ความถี่ของการถูกละรหัส (Code) เลขตัวหลัง หมายถึง ความถี่ของความเกี่ยวข้องกับการถูกละรหัสอื่น ๆ คือ การส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ {1, 11} อธิบายว่า การส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ จำนวน 1 รหัส และมีความเกี่ยวข้องับรหัสอื่น ๆ 11 รหัส ได้แก่ องค์ประกอบ จำนวน 5 รหัส และความสัมพันธ์ อีกจำนวน 6 รหัส

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างข้อสรุปจากการสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ ใช้เทคนิคการวิเคราะห์คำหลักโดยใช้โปรแกรม ATLAS.ti คณะผู้วิจัยได้ประยุกต์วิธีการวิเคราะห์คำหลัก 4 ขั้นตอนของ Spradley

1. ผลการวิจัยเกี่ยวกับคุณลักษณะทั่วไปของงานวิจัย พบว่า งานวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ มีจำนวน 10 เรื่อง ปีที่ทำวิจัยส่วนใหญ่ อยู่ในปี พ.ศ. 2561 โดยให้ความ

สนใจศึกษาผู้ให้ข้อมูลที่เป็นประชาชนมากกว่าพระสงฆ์ ประเภทงานวิจัยเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก สังเกตการณ์ และสนทนากลุ่มย่อย กลุ่มที่ให้ความสนใจในการศึกษา คือ นักศึกษาให้ความสนใจศึกษามากกว่าอาจารย์ในสถาบันการศึกษา และสถาบันการศึกษาที่สนใจในการศึกษา คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนกลาง

2. ผลการวิจัยเกี่ยวกับการส่งเสริมงานวิจัย พบว่า องค์ประกอบเกี่ยวกับการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธเป็นเรื่องเกี่ยวกับการพึ่งตนเองได้, สัมพันธภาพ, ทุนทางสังคม, บทบาทหน้าที่ของครอบครัว และการรับมือกับภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากได้ ความสัมพันธ์ของการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธเกี่ยวกับปัจจัยต่าง ๆ คือ การวางแผนสร้างชีวิตครอบครัวตามหลักสมชีวิตธรรม 4 และฆราวาสธรรม 4, การดำเนินชีวิตของคนในสังคมตามหลักสังคหวัตถุ 4 และทศ 6, การปฏิสัมพันธ์ที่ดีของคนในครอบครัว (ความสามัคคี) ตามหลักสารณียธรรม 6, การบริหารทรัพย์สินตามหลักโภควิภาค 4, การสร้างความมั่นคงในครอบครัวตามหลักภาวนา 4 มงคล 38 และคิปปิปฏิบัติ และการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนตามหลักปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ 2 (ปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ) พรหมวิหาร 4 และไตรสิกขา นอกจากนี้ การส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธยังเป็นส่วนย่อยของการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อีกด้วย

อภิปรายผลการวิจัย

การส่งเสริมงานวิจัยด้านการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ ระหว่างปี พ.ศ. 2558-2564 ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ตีพิมพ์ในฐานข้อมูล Thai Journal Online (Thaijo) พบว่า

1. ด้านองค์ประกอบของการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ พบว่า การส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธเป็นเรื่องที่ต้องคำนึงถึงการพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ทำให้ตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานคือปัจจัย 4 ได้ และมีความพอเพียงในการดำเนินชีวิต จึงทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขทั้งทางร่างกายและจิตใจ ทั้งนี้อภิปรายผลได้ว่า ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานที่เป็นหลักสำคัญที่สุดของสังคม ทำหน้าที่หล่อหลอมและขัดเกลาความเป็นมนุษย์ให้แก่สมาชิกของครอบครัว ด้วยการอบรมเลี้ยงดู ให้ความรัก ความเอื้ออาทร ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พร้อมทั้งปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคมให้แก่สมาชิกในครอบครัว ซึ่งจำเป็นต้องมีรายได้ที่สม่ำเสมอและมากเพียงพอเพื่อเลี้ยงสมาชิกในครอบครัว ในปัจจุบัน การเลี้ยงชีพเป็นไปด้วยความยากลำบากมากขึ้น ให้มีการวางแผนการใช้จ่ายเงิน โดยใช้เงินก็ต้องประหยัดและรู้คุณค่าของเงิน และหาวิธีสร้างรายได้หลายทาง เพื่อรายได้หลักเกิดสะดุด จะได้ไม่รับผลกระทบมากนัก และรัฐควรช่วยเหลือครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจยากจน ไม่สามารถมีคุณภาพชีวิตตามเกณฑ์มาตรฐานได้ ซึ่งสอดคล้องกับ นฤดี โสรรัตน์ (2562) ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “ความเข้มแข็งของครอบครัวในบริบทสังคมไทย : ลักษณะความเข้มแข็งของครอบครัว ปัจจัยและวิธีการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว” ผลการวิจัย พบว่า ครอบครัวได้เสริมสร้างความเข้มแข็งโดยการจัดการด้านเศรษฐกิจ บอกสถานะเศรษฐกิจของครอบครัวให้สมาชิกได้รับรู้ สอนให้ประหยัด ให้อดออม ให้รู้จักทำมาหากิน ทำให้สร้างฐานะได้ ทำให้สมาชิกในครอบครัวเรียนรู้วิธีการจัดการกับการใช้จ่ายของตนเอง และรู้จักพึ่งตนเอง และสอดคล้องกับ พันธุ์ศรี พลศรี, กิตติรัตน์ สืบพันธ์ และบุญยสฤษฎ์ อเนกสุข (2559) ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “แนวทางการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวในชุมชนแออัด จังหวัดอุบลราชธานี” ผลการวิจัย พบว่า แนวทางการแก้ไขปัญหาความยากจนและปัญหาหนี้สินของครอบครัว กระทำได้โดยกรณีการแก้ไขปัญหา

ความยากจน ด้านเศรษฐกิจ ครอบครัวควรได้รับการสนับสนุนจากองค์กรที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะภาครัฐและสถาบันการเงิน ด้วยการให้เงินทุนกู้ยืมในอัตราดอกเบี้ยต่ำ เพื่อใช้ในการประกอบอาชีพ และควรถัดที่ดินทำกินให้ครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจยากจน

2. ด้านความสัมพันธ์ระหว่างการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ กับปัจจัยต่าง ๆ พบว่า ปัจจัยที่ส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ ได้แก่ การวางแผนสร้างชีวิตครอบครัวตามหลักสมชีวิตธรรม 4 ซึ่งทำให้ครอบครัวอยู่ครองกันยืนยาว ประกอบด้วย 1. สมสัทธา คือมีศรัทธาสมกัน 2. สมสีลา คือมีศีลสมกัน 3. สมจาคา คือมีจาคะสมกัน และ 4. สมปัญญา คือมีปัญญาสมกัน และฆราวาสธรรม 4 ซึ่งเป็นหลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ประกอบด้วย 1. สัจจะ คือความจริง, ซื่อตรง ซื่อสัตย์จริงใจ พุดจริง ทำจริง 2. ทมะ คือการฝึกฝน, การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว, รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดนิสัยแก้ไขข้อบกพร่อง 3. ขันติ คือความอดทน, ตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย และ 4. จาคะ คือความเสียสละ พร้อมทั้งจะรับฟังความคิดเห็น และความต้องการ พร้อมทั้งจะร่วมมือ ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โดยเฉพาะสัจจะ คือความซื่อสัตย์ต่อกัน ทำให้ไม่มีความหวาดระแวงต่อกัน ส่งผลให้ครอบครัวสามารถฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้ ซึ่งสอดคล้องกับ ศิวาพัชร ฉัตรเท (2561) ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “การสร้างสัมพันธภาพในการครองเรือนของคู่สมรสเชิงพุทธ” ผลการวิจัย พบว่า การเสริมสร้างชีวิตครอบครัวของคู่สมรสให้มีคุณภาพ ควรประกอบด้วยความรักอย่างมีเหตุผล ส่งเสริมภารกิจซึ่งกันและกัน มีความซื่อสัตย์ต่อกัน ให้เกียรติและไว้วางใจกัน ให้ความเคารพบูชาซึ่งกันและกัน และร่วมกันสร้างความมั่นคงให้แก่ครอบครัว และยังสอดคล้องกับ สุทิน ไชยวัฒน์, สุวิน ทองปั้น, จักรพรรณ วงศ์พรพิน, จรัส ลีกา และธวัช ทะเพชร (2564) ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์เพื่อการครองเรือนกับกฎหมายการฟ้องหย่า” ผลการวิจัยพบว่า พุทธจริยศาสตร์เพื่อการครองเรือนกับกฎหมายการฟ้องหย่า ประกอบด้วย 1. หลักอินทรียสังวร 6 ไม่หลงเพลินเพลินในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ, 2. หลักฆราวาสธรรม 4, 3. ศีล 5, 4. หลักอบายมุข 6, 5. หลักทศ 6 หมายถึงเอาเฉพาะทิศเบื้องหลัง ได้แก่ ภรรยาหรือสามีที่จะทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ด้วยข้อปฏิบัติที่กล่าวไว้ในทิศเบื้องหลังนั้น เช่น สามีต้องยกย่อง ไม่ดูหมิ่น ไม่นอกใจ มอบความเป็นใหญ่ ส่วนภรรยาจะทำหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์ด้วยการดูแลทรัพย์สิน ญาติ ไม่นอกใจ และไม่เกียจคร้าน เพราะหลักพุทธจริยศาสตร์ที่กล่าวมานี้จะทำให้เกิดความสุขในการครองเรือน และไม่มีปัญหาเกิดขึ้นในทุกกรณี

3. ด้านการเป็นส่วนย่อยของการส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ พบว่า

1) การส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ เป็นส่วนย่อยของการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ทั้งนี้ก็ปรายผลได้ว่า ครอบครัวซึ่งรวมคนทุกเพศทุกวัยในฐานะเป็นประชาชนของประเทศเข้าไว้ จึงควรมีการส่งเสริมความเข้มแข็ง โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว เพื่อทำให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี คือสุขภาพทางกายที่ดี สุขภาพจิตที่ดี ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี และการมีปัญญาที่มองเห็นความจริงของชีวิต รู้ในสิ่งที่ควรและไม่ควร เมื่อแต่ละครอบครัวมีความเข้มแข็งคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยรวมจึงได้รับการพัฒนาไปด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ ชูชาติ สุทธะ (2561) ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “กระบวนการพัฒนาชีวิตเชิงพุทธบูรณาการ” ผลการวิจัย พบว่า 1. กระบวนการพัฒนาชีวิตตามแนววิทยาการสมัยใหม่ อาทิ จิตวิทยาของมาสโลว์ เชื่อว่า การพัฒนาตนให้สมบูรณ์จะต้องตอบสนองความต้องการไปตามลำดับจากความต้องการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ สู่ความต้องการระดับสูงที่สามารถเข้าใจตนเองและโลกได้อย่างถ่องแท้ ส่วนแนวคิดสุขภาพองค์รวม เชื่อว่า สุขภาวะที่สมบูรณ์เกิด

จากการพัฒนาองค์ประกอบทุกส่วนของชีวิตไปพร้อม ๆ กันอย่างสมดุล ทั้งทางร่างกาย สังคม จิตใจ และ จิตวิญญาณ, 2.กระบวนการพัฒนาชีวิตในพระพุทธศาสนาเถรวาท เชื่อว่า มนุษย์สามารถพัฒนาตนให้ สมบูรณ์สูงสุด จนบรรลุอรหัตผลได้ โดยการปฏิบัติตามหลักธรรม อาทิ มงคลสูตร ซึ่งแบ่งเป็นการพัฒนา ชีวิตในระดับต้น คือ มงคลข้อ 1-18 ระดับกลาง คือ มงคลข้อ 19-30 และระดับสูง คือ มงคลข้อ 31-38, 3.กระบวนการพัฒนาชีวิตเชิงพุทธบูรณาการ ตามนัยมงคลสูตร จึงแบ่งได้ดังนี้ การพัฒนาชีวิตในระดับต้น 5 ขั้นตอน คือ 1) ปลุกมาตรฐานทางความคิด 2) สร้างชีวิตบนปัจจัยพื้นฐาน 3) ฝึกตนให้มีความชำนาญ การ 4) ทำงาน/บริหารครอบครัว 5) สงเคราะห์มวลประชา ในระดับกลาง 3 ขั้นตอน คือ 1) ปรับสภาพ จิตใจให้พร้อม 2) น้อมนำธรรมะเบื้องต้นใส่ตน 3) เริ่มค้นคว้าธรรมะเบื้องต้น และในระดับสูง 2 ขั้นตอน คือ 1) การมุ่งปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลส 2) เพียรถึงเขตจิตเกษม สุขสันต์ นิรันดร

2) การส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ เป็นส่วนย่อยของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อีกด้วย ทั้งนี้ก็ปรายผลได้ว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยการปลูกฝังคุณธรรมต่าง ๆ เช่น ความ กตัญญูกตเวที ความมีระเบียบวินัย ความสามัคคี สามารถทำได้โดยเริ่มต้นจากครอบครัว โดยให้ครอบครัว ได้ปลูกฝังอบรมสั่งสอนสิ่งเหล่านี้โดยตรงแก่สมาชิกในครอบครัว ทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง สอดแทรกขณะทำ กิจกรรมยามว่างร่วมกัน ให้ดูจากสื่อต่าง ๆ การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องใช้ ระยะเวลา และบ้าน วัด และโรงเรียน หรือวัด ประชา รัฐ ควรร่วมมือกันปลูกฝังเสริมสร้างเพาะบ่มให้ เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างลงตัว ซึ่งสอดคล้องกับ เบญจวรรณขยางกูร ณ อยุธยา (2565) ได้ทำงานวิจัย เรื่อง “การปลูกฝังความกตัญญูกตเวทีเพื่อพัฒนาเยาวชนไทยเชิงพุทธบูรณาการ” ผลการวิจัย พบว่า การ ปลูกฝังเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องใช้ระยะเวลาและไม่เพียงแต่การดำเนินการของ โรงเรียนตามลำพัง เนื่องจากวิถีชีวิตประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ของระบบของสังคม ทั้งนี้ สังคมไทยตั้งแต่ อดีตมามีความเป็นอยู่ที่เกี่ยวเนื่องกันระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน ร่วมกันหล่อหลอมขัดเกลาสร้างสรรค์ ปัญญา ให้สมาชิกในสังคมเป็นคนมีคุณภาพคือคนดีและคนเก่งเสมอมา จึงต้องน้อมนำแนวทางวิถีชีวิตแบบ ไทยที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างลงตัวของบ้าน วัด และโรงเรียน กลับมาเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้น แก่เยาวชนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อค้นพบ (Fact Findings) จากการวิจัยและการอภิปรายผลดังกล่าวมาแล้ว สามารถสรุปผลเป็น ข้อเสนอแนะ โดยแบ่งได้เป็น 3 ระดับ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการวิจัย พบว่า การส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธเป็นเรื่องที่ต้องคำนึงถึงการ ฟังตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ เป็นการแสดงถึงว่า ภาครัฐจึงควรมีนโยบายฝึกทักษะอาชีพและพัฒนาฝีมือ แรงงานให้แก่ครอบครัวที่มีรายได้น้อยและปานกลาง โดยให้รู้จักการสร้างงานและประยุกต์ใช้เทคโนโลยี อย่างเหมาะสม รวมทั้ง ตระหนักถึงความสำคัญและการเข้าถึงข้อมูล การตลาด และทักษะการบริหาร จัดการงาน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปฏิบัติ

ผลจากการวิจัย พบว่า ปัจจัยที่ส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัวเชิงพุทธ ได้แก่ การวางแผน สร้างชีวิตครอบครัวตามหลักสมชีวิตธรรม 4 และฆราวาสธรรม 4 ซึ่งทำให้สามีและภรรยาสามารถครอง เรือนกันได้อย่างยืนยาว และเป็นหลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์ เป็นการแสดงถึงว่า ครอบครัวควรวาง

แผนการสร้างชีวิตให้เป็นไปในทางเดียวกัน คือ ความซื่อสัตย์ต่อกัน การมีศีลเสมอกัน การฝึกฝนปรับตัวเข้าหากัน และการให้รู้สิ่งที่ควรและไม่ควร

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

จากผลการวิจัย จึงมีข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัย ดังนี้

- 1) ควรวิจัยเกี่ยวกับการวางแผนสร้างชีวิตเพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว
- 2) ควรวิจัยเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมเพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว
- 3) ควรวิจัยเกี่ยวกับการบริหารทรัพย์สินเพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว
- 4) ควรวิจัยเกี่ยวกับการรับมือกับภาวะเสี่ยงและภาวะยากลำบากเพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวในยุควิถีชีวิตแบบใหม่
- 5) ควรวิจัยเกี่ยวกับการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวในยุควิถีชีวิตแบบใหม่

เอกสารอ้างอิง

- กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2563). **แผนปฏิบัติการด้านครอบครัว พ.ศ.2563-2565**. กรุงเทพมหานคร : กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- กองนโยบายและวิชาการสถิติ สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2562). **รายงานผลการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือน พ.ศ. 2562 ทัวราชอาณาจักร**. กรุงเทพมหานคร : กองนโยบายและวิชาการสถิติ สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- กัตติกา ธนะขว้าง จิราพร เกศพิชญวัฒนา และชนกพร จิตปัญญา. (2553). ปัจจัยที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมส่งเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุ : การวิเคราะห์ห่อภิมาณ. *Journal of Nurse Science*. 28(3) : 63.
- ชูชาติ สุทธะ. (2561). กระบวนการพัฒนาชีวิตเชิงพุทธบูรณาการ. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*. 6(1) : 319-331.
- นฤดี ไสรัตน์. (2562). ความเข้มแข็งของครอบครัวในบริบทสังคมไทย : ลักษณะความเข้มแข็งของครอบครัวปัจจัยและวิธีการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยการจัดการและเทคโนโลยีอีสเทิร์น*. 16(2) : 427-437.
- เบญจวรรณ ชยางกูร ณ อยุธยา. (2565). การปลูกฝังความกตัญญูกตเวทีเพื่อพัฒนาเยาวชนไทยเชิงพุทธบูรณาการ. *วารสาร มจร การพัฒนาศังคม*. 7(1) : 157-176.
- พระครูพิสนท์กิจจาทร (เทิดทูนธมมาโม/เชื้อเงินเดื่อน). (2563). รูปแบบการพัฒนาสถาบันครอบครัวไทยเชิงพุทธบูรณาการบนฐานพุทธธรรม. *สัททอง : วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (สทสมส.)*. 26(4) : 194-210.
- พระครูอุดมจันทวรรณ (อตุตโม). (2561). การพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงพุทธบูรณาการของประชาชนในจังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารมหาจุฬาลงกรณ*. 5(2) : 216-230.
- พันธ์ศรี พลศรี, กิตติรัตน์ สืบพันธ์ และบุญยสฤกษ์ อเนกสุข. (2559). แนวทางการสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวในชุมชนแออัด จังหวัดอุบลราชธานี. *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร*. 7(1) : 64-73.

- พินโย พรหมเมือง. (2564). การใช้โปรแกรม ATLAS.ti ในงานวิจัยเชิงคุณภาพ. (เอกสารอัดสำเนา).
- ไพฑูริย์ ปภัสสร (ไชยกุล), พระมหา, สนิท งามประโคน และอุทัย สติมัน. (2561). รูปแบบเครือข่ายองค์กรการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมไทย. *วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์*. 5(2) : 192-204.
- มนัสนันท์ ประภัสสรพิทยา, กมลลาศ ภูวนาธิพงศ์, วิชชุดา ฐิติโชติรัตน และอำนาจ บัวศิริ. (2564). โปรแกรมพัฒนาชีวิตสำหรับครอบครัวตามหลักพุทธจิตวิทยา. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*. 6(3) : 405-419.
- วณูดา ลลิตธนภัทร. (2562). การปลูกฝังคุณธรรมเชิงพุทธในเด็กและเยาวชนไทยผ่านการจัดการศึกษาโดยครอบครัว. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*. 15(3) : 113-125.
- วรลักษณ์ ชูกำเนิด, เอกรินทร์ สังข์ทอง และชวลิต เกิดทรัพย์. (2557). รูปแบบชุมชนการเรียนรู้ทางวิชาชีพครูสู่การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 บริบทโรงเรียนในประเทศไทย. *วารสารหาดใหญ่วิชาการ*. -(12) : 126.
- วสมน ทิพนีย์. (2559). การแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัวตามแนวพุทธธรรม. *วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร*. 7(1) : 51-60.
- วัฒน์ กัลยาณพัฒน์กุล, พระครูนิรมิตสังฆกิจ, พระครูสมุห์ณรงค์ โฆสิตธมโม, อานนท์ เมธีวรฉัตร และสุวรรณ ฐาสี. (2564). หลักธรรมและหลักการเสริมสร้างความมั่นคงในครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*. 9(1) : 84-94.
- วิญญู กิณะเสน, วัฒนา จินดาวัฒน์, เพ็ญศรี บางบอน และจิตตินันท์ วุฒิกร. (2561). การเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวตามหลักทศ 6 ของประชาชนในเขตปริมณฑล เพื่อให้ครอบครัวมีความสุข. *วารสารสิรินธรปริทรรศน์*. 19(1) : 42-56.
- ศิวาพัชร ฉัตรเท. (2559). การสร้างสัมพันธภาพในการครองเรือนของคู่สมรสเชิงพุทธ. *วารสารวิชาการ มจร วิชาการล้านนา*. 8(1) : 92-100.
- สุทิน ไชยวัฒน์, สุวิน ทองปิ่น, จักรพรรณ วงศ์พรพวัน, จรัส ลีกา และธวัช ทะเพชร. (2564). การวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์เพื่อการครองเรือนกับกฎหมายการฟ้องหย่า. *วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์*. 8(1) : 138-151.
- อนันต์ อุปสอดและอนิษฐา หาญภักตินิยม. (2563). ศึกษากระบวนการเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัวตามแนวพุทธจิตวิทยาบูรณาการ. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*. 9(3) : 42-54.
- อานูรักษ์ สาแก้ว. (2560). การพัฒนารูปแบบพฤติกรรมเชิงพุทธของครอบครัวในสังคมไทย. *วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง*. 6(2) : 73-84.
- เอี่ยมพร หลินเจริญ. (2555). เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ. *วารสารการวัดผลการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*. 17(1) : 17-29.
- Onwuegbuzie, Leech and Collins. (2012). Qualitative Analysis Techniques for the Review of the Literature. *The Qualitative Report*. 17(56) : 17-20.
- Friese, S. (2010). *ATLAS.ti 7 Quick tour*. Berlin : Atlas.ti Scientific Software Development GmbH.
- <<http://stat.thaifamily.in.th/file/StatThaifamilyManual.pdf>> (23 เมษายน 2557)
- <<http://www.personnel.ops.go.th/>> (1 กันยายน 2565)